

Шарлатова літера

Натаніель Готорн

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Нарис «Митниця» *

Вступне слово до «Шарлатової літери»

Можливо, це й несуттєво, адже я не надто схильний розводитися про себе та обговорювати власні справи в колі друзів біля домашнього вогнища — але двічі у житті певна автобіографічна сверблячка таки доймала мене, змушуючи до публічності. Вперше це трапилося три чи чотири роки тому, коли я ошчасливив свого читача — непробачно і без жодних причин, які міг би вимислити задля виправдання цього поблажливий читач чи нав'язливий автор — описом мого життя в тихій глушині Старої Садоби*.

І оце зараз — позаяк під час попередньої okazії в тамтій глухомані мені поталанило знайти кількох слухачів — я спробую ще раз притримати публіку за гудзик й оповісти їй свій трирічний труд на митниці. До сього часу ще ніхто так добре не вдавав достославного «П. П., парафіяльного писця»*.

Але правда полягає в тому, що коли автор віддає на поталу вітрів свої списані аркуші, він звертається не до тих, хто відкладе убік його книжку, а то ніколи й не візьме її в руки, а до тих небагатьох читачів, котрі зрозуміють його краще за друзів дитинства чи сучасників. Дехто з авторів іде далі, не відмовляючи собі в задоволенні зануритись в такі глибини одкровенень, котрі можна дозволити лише в присутності близької людини, яка підтримує вас і серцем, і душею — так, ніби видрукувана й пущена у широкий світ книга неодмінно віднайде ту частинку сутності автора, якої їй бракує, і, возз'єднавшись із нею, завершить свій повний цикл. Але навряд чи пристойно розповідати все, навіть якщо ми говоримо безособово. Втім, так само, як думки ціпеніють, а слова застигають, коли оратор не бачить аудиторії, так само цілком пробачно для нього уявити приятеля, доброго та все розуміючого, хоч і не найближчого, котрий слухає його просторікування. І коли увага такого приятеля розтопить нашу природну стриманість, ми

здатні вибівкати усі подробиці — навіть такі, котрі стосуються нашого особистого життя, але при цьому залишити під покривом наше сокровенне «я». Саме до цієї межі та в цих рубежах автор, на мою думку, може бути автобіографічним, не порушуючи зацікавлень ані читачів, ані своїх.

Таким чином, начерк «Митниця» ще й тому має право на існування — право, завжди визнаване в літературі, що дає мені змогу пояснити, як така тьма сторінок опинилась у моїх руках, а також підтвердити істинність викладених тут фактів. Сáme бажання показати, що я лише редактор — чи трохи більше — цієї найбагатослівнішої з усіх надрукованих у цьому томі повістей — лише це і ніщо інше змушує мене напрямки звернутися до своїх читачів. У мене виникла можливість, не відхиляючись од головної мети, кількома додатковими штрихами змалювати триб життя, котрий я досі ніде не описав, разом із деякими персонажами, зображеними тут — зі мною охопно.

Півстоліття тому, за часів старого «короля Дербі»*, при в'їзді в моє рідне місто Салем* була гамірна корабельня — там, де зараз напівзруйновані дерев'яні склади і майже не видно слідів торгівлі, якщо не брати до уваги якогось барка чи брига, що вивантажує шкури десь посеред журливого простору гавані, чи, ближче до міста, шхуна з Нової Шотландії* вивільняється від вантажу дров — тут, на підходах до старезної пристані, яку часто заливає приплив і вздовж котрої на фундаментах і торцях вишикуваних у ряд будівель видніється облямівка миршавої трави, як свідок млявого поступу часу — тут, із не надто надихаючим видом з вікон фасаду на протилежний берег бухти, стоїть простора цегляна будівля. З найвищої точки даху рівно з половини дев'ятої ранку до полудня то майорить, то тріпається вітром, підхоплений бризом чи то нерухомий прапор республіки; але тринадцять смужок на ньому розташовані не горизонтально, а вертикально, що свідчить про те,

що тут розміщене цивільне, а не військове управління уряду дядечка Сема. Фасад будинку прикрашений галереєю з півдюжиною дерев'яних колон, що підтримують балкон, а широкі гранітні сходи під ним спускаються на вулицю. Над входом ширяє велетенський американський орел з розпростертими крилами, зі щитом на грудях, і — якщо пам'ять мені не зраджує — з пучком блискавиць вперемішку із загостреними стрілами в кожній лапі. Зі звичною неврівноваженістю вдачі, притаманній цьому нещасному птахові, він лютими очима, дзьобом і загальним хижим виглядом погрожує безневинній громаді загибеллю: особливо ж він застерігає міщан від посягання на будівлю, котра знаходиться під покровом його крил. Але як би хижо птах не виглядав, і в наш час багато людей шукають прихистку під крилом федерального орла — певно, вважаючи, що його груди мають усю м'якість та комфортність пухової подушки. Але навіть в своєму найкращому настрої цей птах не надто лагідний, і раніше чи пізніше — й радше раніше, ніж пізніше — здатен скинути додолу своїх пташенят, попередньо боляче дряпнувши пазуром, дзьобнувши чи заподіявши однією зі своїх отруйних стріл незагоюваної протягом тривалого часу рани.

У шпаринах бруківки навколо описаної будівлі — яку ми відразу ж назвемо портовою митницею — росло достатньо трави, аби свідчити про те, що це було не надто відвідуване торговим людом місце. Однак у певні місяці року в ранкові години справи поживавлювалися. Такі періоди нагадували старожилам інші часи — переддень останньої війни з Англією*, — коли Салем був справжнім портом — не настільки знехтуваним, як оце зараз, із власними торговцями та кораблевласниками, котрі дозволяють своїм причалам руйнуватися, в той час як їхні справи поліпшуються, а їх товари так безцільно і майже непомітно перекочують в Нью-Йорк та Бостон. У такі ранки, коли три-чотири судна одночасно прибувають чи то з Африки, чи з

Південної Америки — або саме збираються туди відпливати — на гранітних сходах будівлі чути поспішливу ходу людей, які спускаються чи підіймаються ними. Тут ви можете зустріти — ще до того, як його привітає власна дружина — щойно прибулого у порт, обвітреного морським вітром шкіпера, під пахвою котрого — корабельні папери в облупленій бляшанці. Сюди ж приходить і власник корабля — веселий чи похмурий, поблажливий чи сердитий — залежно від того, які товари привезені за його вказівкою з плавання — чи такі, що швидко перетворюються на золото, чи ж такі, котрі ляжуть на плечі хазяїна нікому не потрібним тягарем. Тут же як зародок майбутнього сивобородого, з померезаним зморшками чолом і замученого клопотами торговця ми бачимо метикуватого юного клерка, котрий при звичаюється до смаку торгівлі, мов вовчєня до смаку крові, й уже зважається на комерційні спекуляції з власними товарами на хазяйських суднах, у той час, як йому більше ще личило б забавлятися іграшковими корабличками на млинових ставках. Ще одна постать на цій сцені — готовий до відплиття матрос у пошуках паспорта або щойно прибулий моряк, блідий та виснажений, який очікує скєрування у госпіталь. Не забудьмо також про капітанів пошарпаних вітрами шхун, що привозять дрова з англійських провінцій, — грубуватих моряків: не маючи жвавості, притаманної янкі, вони тим не менш є невід'ємною частиною нашої загниваючої торгівлі.

Поєдняйте усіх цих людей разом, як інколи вони й самі поєднуються, й додайте ще кілька випадкових відвідувачів, і на якийсь час митниця видасться вам доволі жвавим місцем. Однак значно частіше, підіймаючись її сходами, ви помітите — в літній час при вході, а у вітряну чи дощову погоду в більш годящих приміщеннях — ряд поважних джентльменів, котрі сидять на старомодних кріслах, спєртих спинками на задніх ніжках до стіни. Вони здебільшого дрімать, але зрідка можна почути і їхні розмови

— голосами, більше схожими на храп, аніж на розмову, з тією цілковитою відсутністю енергії, котра характерна для пожильців богаділень, а також інших категорій людей, залежних від благодійності, підневільної праці чи будь-чого, крім власних зусиль. Ці поважні джентльмени, котрі сиділи біля входу в митницю, наче митар Матвій*, але які навряд чи можуть розраховувати на те, що їх призвуть до апостольської праці, й були чиновниками митниці.

Далі, зліва від вхідних дверей, — кімната чи, радше, контора площею п'ятнадцять квадратних футів, з високою стелею і трьома склепінчастими вікнами, два з яких виходять на вже згадану напівзруйновану пристань, а третє — на провулок та частину Дербі-стріт. Із усіх трьох вікон видно бакалійні крамниці, а також крамниці постачальників колод для корабельного оснащення, тандитників та такалажників, коло дверей яких можна побачити і почути регіт та пліткування старих морських вовків упереміж із портовими щурами, які зазвичай населяють будь-який морський порт. Сама кімната, потьмяніла від старої фарби, вкрита павутинням; підлога посипана сірим піском — чого давно вже ніхто не робить; і за пануючим безладом легко можна виснувати, що в цьому святилищі жіноцтво з його магічним арсеналом на кшталт мітел і швабр нечастий гість. За вмеблювання слугували: піч із широким димарем, давній сосновий стіл з триногою табуреткою поруч, два-три вельми ветхих і ненадійних стільці з дерев'яними сидіннями та — важливий нюанс, пов'язаний із бібліотекою! — кілька полицок, на яких притулилися зо дві дюжини томів з Актами Конгресу та чималий Звід митних законів. По стелі тягнеться металева труба, за допомогою якої можна перемовлятися з іншими приміщеннями будівлі. І саме тут ще якихось півроку тому в чоловікові, що крокував із кутка в куток чи сидів на триногому табуреті, обіпершись ліктем об стіл й неуважно переглядаючи шпальти ранкової газети — ви, шановний читачу, могли би впізнати

ту саму особу, котра вітала вас на порозі свого маленького привітного кабінету, де призахідне сонце так приємно проблискувало крізь віти верб Старої Садиби. Але якщо б ви захотіли побачити його на митниці зараз, то даремно би напивували митного інспектора-локофоківця*. Мітла реформ вимела його звідти, і тепер більший достойник чваниться його посадою та кладе в кишеню його платню.

Старий Салем — моє рідне місто, хоча мені й доводилось жити вдалині від нього і за часів дитинства, і в статечніші роки — завжди тримає, чи, принаймні, тримало мене в своїх міцних обіймах, палкість яких я не вповні усвідомлював в період свого замешкування там. Стосовно топографічного аспекту, то це — пласка, рівнинна місцевість, забудована здебільшого дерев'яними будинками, практично жоден з яких не міг похвалитись архітектурною красою, з хаотично розміщеними забудовами, які не є ні мальовничими, ні оригінальними, а просто монотонними; з довгими та сонними вулицями, котрі ліниво тягнуться уздовж усього півострова — від Геллоуз Гіл та Нью Гінеа з одного кінця та Божого дому до іншого — загалом саме так виглядає моє рідне містечко, до якого можна було би прикипіти душею з таким самим успіхом, як до шахівниці з безладно розкиданими на ній шахами. І хоча в інших містах я був незмірно щасливіший, усе ж у мені збереглося почуття до старенького Салема, яке, за браком точніших слів, я змушений називати прихильністю. Цим почуттям я, напевно, завдячую глибокому і давньому корінню, яке моя родина пустила в цю землю. Минуло вже майже два з чвертю століття, відколи один британець, перший із емігрантів, прізвищем котрому завдячую і я*, з'явився в тутешній лісовій глушині — у відгородженому поселенні, яке згодом стало містом. І тут народжувалися та вмирали всі його нащадки, й їхній прах перемішувався з тутешньою землею, допоки кожен її дюйм не став рідним для цієї тлінної оболонки, йменованої

мною, котрій ще судилося скількись там часу топтати салемиські вулиці. До певної міри ця прихильність є лише підсвідомою симпатією тліну до тліну. Не так багато моїх співвітчизників відає, що це таке, та й, зрештою, можливо, то й незле, бо хоча часте пересаджування і корисне для стовбура дерева, навряд чи в нього виникне бажання про це дізнатися.

Проте моя прихильність має ще й моральне підґрунтя. Відколи себе пам'ятаю, в моїй дитячій уяві жила постать нашого першого предка, огорнена, як свідчать родинні перекази, нечіткою, розпливчастою величчю. Вона все ще переслідує мене, і я почуваюся більше «вдома» в минулому цього міста, ніж у його сьогоденні. Здається, я отримав право на проживання в місті не завдяки самому собі, чиє ім'я тут рідко вимовляється, а обличчя мало кому знайоме, а саме завдяки цьому поважному, бородатому, одягненому в чорний плащ та гостроверхий капелюх засновникові роду, який прибув так рано — з Біблією в руці та мечем на боці — й протоптав величною ходою дорогу і став тут визначною постаттю — в дні миру й війни. Він був солдатом, законодавцем, суддею; займався церковними справами і мав усі риси пуритан — як хороші, так і погані. Подібно до них, він був ревним гонителем віровідступників, і квакери* у спогадах переповідають випадок його надмірної суворості до однієї жінки з їхньої секти, й боюсь, що цей випадок пам'ятатимуть довше за всі його хороші вчинки, хоча таких було багато. Його син успадкував від батька непримиренну вдачу і став такою помітною постаттю у «відьомському процесі»*, що, здається, їхня відьомська кров залишила на ньому незмивну пляму — таку велику, що його висохлі старі кістки, спочилі на Чартер-стрітському цвинтарі, все ще її не позбулися — хіба що перетворилися на порох; до того ж, я не знаю, чи ті мої давні предки подумалися покаятися й попросити у Всевишнього пробачення за свої звірства, чи, може, й досі стогнуть під гнітом своїх злодіянь в

іншому світі. У будь-якому випадку я, котрий пише ці рядки, як їхній представник перебираю на себе всю провину за їх діяння і молюся за те, щоби прокляття, наслані на їхні голови — й, унаслідок цього, сумне й жалюгідне становище сім'ї впродовж багатьох років — нарешті змінилося на краще. Однак ці суворі й насуплені пуритани, без сумніву, вважали б достатнім відшкодуванням за свої гріхи те, що через багато років старий стовбур фамільного дерева, порослий освяченим століттями мохом, породив на своєму найвищому сучкові такого неробу, як я. Жодне з моїх прагнень не видалося би їм похвальним; жоден мій успіх — досягнутий поза сімейним колом — вони не розцінювали б інакше, як щось нікчемне, а то й ганебне.

— Чим він займається? — мурмотить одна сіра тінь моїх предків іншій — Пише якісь оповідки! Що за заняття, що за спосіб прославляти Творця, бути корисним людству при житті та прислужитися прийдешнім поколінням? Із таким самим успіхом цей виродок міг би стати вуличним скрипалем!

Ось якими компліментами обмінювався я зі своїми предками крізь прірву часу. Та як би вони мене не зневажали, сильні риси їхніх характерів міцно вплелись у мої.

Укорінена в місцевий ґрунт — ще у період народження та дитячих років міста — завдяки цим двом енергійним і запопадливим людям сім'я відтоді тут і проживала; вона завжди була добропорядною, й, наскільки мені відомо, жодний її член більше нічим себе не заплямував; з іншого боку, за винятком перших двох поколінь, ні один із представників роду ніколи (чи майже ніколи) не вчиняв нічого пам'ятного або ж хоча би примітного для містян. Поступово мої родичі майже зникли з поля зору — як подекуди вздовж вулиць старі будинки, що вгрузли в землю по самі покрівлі, обклавшись місцевим ґрунтом. Упродовж більше ніж ста років вони від батька до сина були пов'язані з морем:

у кожному поколінні посивілий шкіпер, полишивши шканці і списавшись на берег, переселявся у рідну домівку, в той час як чотирнадцятирічний юнак займав спадкове місце біля щогли, протистоячи сильному вітрові та солоним бризкам, з якими боролися ще його дід і прадід. У належний час хлопець перебирався з бака в капітанську каюту, бурхливо проводив молодість та зрілі роки, а потім повертався з мандрів світом, щоб, постарівши, померти та змішати свій прах із рідною землею. Такий тривалий зв'язок сім'ї з однією місцевістю — місцем народження і поховання — породжує якусь спорідненість між людиною та цією місцевістю, що зовсім не залежить від красот природи чи умов життя. Це не любов, а просто інстинкт. Кожен новий житель міста — чи ж то він приїхав з чужих країв, чи то його батько чи дід прибули звідти — має мало прав називатися салеємцем, бо в нього ще не виробилося поняття устриці — тобто тієї чіпкості старожила, на якого насувається тут уже третє століття та який чіпляється за місце, де покоління за поколінням поховані всі його предки. І не має значення, що це місце для нього позбавлене радості; що він втомився від старих дерев'яних будинків; від болота та пилуки, від застиглості й самоті місцини, і почуттів у ньому; від пронизливого східного вітру та від крижаного холоду суспільного життя: все це — укупі з будь-якими недоліками, котрі він може побачити чи домислити, не має жодного значення. Чари залишаються, причому вони такі потужні, ніби рідна місцина — земний рай.

Так само було й зі мною. Я відчував, що моя доля — оселитися в Салемі — щоб риси обличчя й характеру, які тут були відомі всім споконвіків — практично завжди, адже коли один із представників сім'ї лежав у могилі, інший уже гордовито продовжував свій обхід головної вулиці — щоб усе це можна було бачити та впізнавати й за мого життя. Однак це почуття є свідченням того, що зв'язок, котрий став якимось хворобливим, пора нарешті розірвати. Не лише

картопля, а й людська натура маліє, впродовж багатьох поколінь посаджена, а потім пересаджена в один і той самий виснажений ґрунт. Мої діти народились в інших містах, і, наскільки це залежатиме від мене, відсічуть своє коріння від звичного ґрунту.

Лише через цю незрозумілу, мляву та безрадісну прив'язаність до рідного міста я, полишивши Стару Садибу, зайняв вакантне місце у цегляній будівлі дядечка Сема, хоча з таким самим успіхом, а то й більшим, міг би влаштуватися деінде. Але такою була моя доля. Не раз і не два я полишав місто — як здавалося, назавжди — проте неодмінно повертався, наче фальшиве півпенні, або ніби Салем був неминучим притягальним центром мого всесвіту. Отож, одного чудового ранку я піднявся гранітними сходами, з призначенням за підписом Президента в кишені, й був відрекомендований штатові джентльменів, котрі мали допомогти мені нести тяжку відповідальність, покладену на мене обов'язками головної посадової особи митниці.

Маю великі сумніви — тобто, не маю жодних — що коли-небудь інший державний чиновник цивільного чи військового відомства Сполучених Штатів мав у своєму підпорядкуванні таку поважну групу ветеранів, як я. Щойно поглянув на них, одразу зрозумів, де слід шукати нашого найстарішого мешканця. За останніх двадцять років (до описуваного часу) незалежне становище головного збирача податків тримало Салемську митницю вдалині від виру мінливостей політичного життя, котрі зазвичай роблять місце посадової особи таким хистким. Будучи солдатом — найгіднішим солдатом Нової Англії* — він твердо стояв на п'єдесталі своїх доблесних заслуг, чуючись безпечно за розважливості ліберальності усіх адміністрацій, що послідовно змінювали одна одну, і при всіх зберігав свої повноваження та був гарантом безпеки для підлеглих у нерідкісні часи небезпеки і трепетної тривоги. Генерал Міллер був консерватором від природи; людина, суть якої

становила звичка, що залишалась основою його добродушної вдачі. Він дуже прив'язувався до знайомих облич і нелегко зникав до змін, навіть якщо вони обіцяли безсумнівне поліпшення. Тому, перебравши керівництво департаментом, я побачив навколо себе лише дідуганів. Це були здебільшого колишні капітани дальнього плавання, котрі, зборознивши різні моря та стійко витримавши життєві бурі, нарешті причалили до тихої гавані, й там, де вже ніщо не могло їх потурбувати — хіба періодичні загрози президентських виборів — вони всі як один отримали контракт на подальше існування (наче додаткову охоронну грамоту на додатковий термін життя). Аж ніяк не менш схильні до старіння та немочі, ніж їхні ровесники, вони, напевно, мали якийсь талісман чи певний інший засіб, щоб затримати смерть у гавані. Кілька таких ветеранів, котрі потерпали, як мене запевнили, чи то від подагри, чи від ревматизму, а то й узагалі були прикуті до ліжка настільки, що навіть мріяти не могли, щоб з'явитися на митниці впродовж більшої частини року, після зимової сплячки виповзали на тепле травневе чи червневе сонечко й ліниво приступали до виконання того, що називали своїм обов'язком, а потім, нікого не поспитавши, знову вкладались у ліжка.

...

Далі — у повній книжці «Шарлатова літера».
nashaknyga.com.ua